

УДК 347.451.8:339.37(091)

Полуніна Ольга Олександрівна,
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Постановка проблеми. Кожного дня у світі здійснюється мільярди таких угод, котрі у своїй сукупності утворюють роздрібний торговий оборот. На своєму шляху до споживання товари, зазвичай, проходять низку етапів (закупівля сировини, виробництво, розподіл в порядку оптової торгівлі), опосередкованих різними правовими формами. Але, в кінцевому рахунку, саме обслуговування потреб населення і є головною метою всієї економіки.

Зміст поняття торгівлі досить широкий, адже її можна розуміти і як систему (мережу) всіх торговельних підприємств (у тому числі роздрібних) та їх інфраструктуру, і як процес товарообігу. Законодавство чітко не визначило поняття «роздрібна торгівля», «договір роздрібної купівлі-продажу», «роздрібне торговельне підприємство». У Законі України «Про захист прав споживачів» ці терміни взагалі не застосовуються (у ньому вживаються поняття «торговельне підприємство», «торговельне обслуговування»). В інших законодавчих актах вживаються поняття «роздрібний продаж», «роздрібна торгівля» (наприклад, у Порядку заняття торговельною діяльністю і правилах торговельного обслуговування населення, у Правилах роздрібної торгівлі алкогольними напоями від 30 липня 1996 р.) або «роздрібні торговельні підприємства» (Цивільний кодекс України – далі ЦК України), зміст яких не розкривається. Це вносить певну невизначеність у правове регулювання торговельних відносин, ускладнює застосування чинного законодавства, адже визнання, наприклад, підприємства торговельним тягне за собою дещо інші правові наслідки у разі придбання у нього товарів особами, ніж визнання його неторговельним.

Мета дослідження. Дати визначення поняттям та виділити ряд специфічних ознак, що виділяють договір роздрібної купівлі-продажу серед інших договорів купівлі-продажу. А також запропонувати законодавче закріплення груп товарів за предметом договору роздрібної купівлі-продажу.

Виклад основного матеріалу. Договір роздрібної купівлі-продажу – один з найрозповсюдженіших договорів серед суб'єктів цивільних правовідносин. Це обумовлюється необхідністю постійного задоволення особистих, домашніх потреб. Роздрібна купівля-продаж є самостійним видом договору купівлі-продажу і його основне призначення – безпосереднє та системне забезпечення населення промисловими та продовольчими товарами. Він являється фінальною правовою формою, опосередковуючи процеси обороту матеріальних благ, перед тим як вони будуть спожитими [1, с. 40].

Однак відносини, які складаються у сфері торговельного обслуговування населення між особами, котрі займаються підприємницькою діяльністю, з одного боку, і споживачами, з другого боку, характеризуються широкою специфікою [2, с. 208].

Перш за все, треба зазначити, що ці відносини не можуть кваліфікуватися тільки як акт звичайного товарообміну. Основною метою встановлення договірних зв'язків є задоволення побутових потреб фізичних осіб, а кінцевим договірним результатом – якість торговельного обслуговування, яка передбачає поряд з якістю товару, що продається, також якість додаткових послуг, які надаються споживачу і завдяки яким останній отримує певні зручності (комфорт при придбанні товарів, висока культура обслуговування тощо) [3, с. 42].

Інститут роздрібної купівлі-продажу регулюється ст. ст. 698 – 711 ЦК України, Законом «Про захист прав споживачів» та іншими нормативними актами залежно від того, який товар є предметом договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 698 ЦК України договір роздрібної купівлі-продажу – це договір, за яким продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товарів, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю,

а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його.

Специфіка договору роздрібної купівлі-продажу обумовлена специфікою, власне, роздрібною торгівлю, відносини у сфері якої він опосередковує. За визначенням роздрібною торгівлю, наведеним у листі Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 25 лютого 2002 р. № 56-38/87 «Щодо тлумачення термінів «оптова торгівля» та «роздрібна торгівля», нею вважається сфера підприємницької діяльності з продажу товарів або послуг на основі усного або письмового договорів купівлі-продажу, безпосередньо, кінцевим споживачам для їх власного некомерційного використання.

Зміст поняття торгівлі досить широкий, адже її можна розуміти і як систему (мережу) всіх торговельних підприємств (у тому числі роздрібних) та їх інфраструктуру, і як процес товарообігу.

Законодавство чітко не визначило поняття «роздрібна торгівля», «договір роздрібної купівлі-продажу», «роздрібне торговельне підприємство» [4, с. 45]. У Законі України «Про захист прав споживачів» ці терміни взагалі не застосовуються (у ньому вживаються поняття «торговельне підприємство», «торговельне обслуговування»). В інших законодавчих актах вживаються поняття «роздрібний продаж», «роздрібна торгівля» (наприклад, у Порядку заняття торговельною діяльністю і правилах торговельного обслуговування населення, у Правилах роздрібною торгівлю алкогольними напоями від 30 липня 1996 р.) або «роздрібні торговельні підприємства» (ЦК України), зміст яких не розкривається. Це вносить певну невизначеність у правове регулювання торговельних відносин, ускладнює застосування чинного законодавства, адже визнання, наприклад, підприємства торговельним тягне за собою дещо інші правові наслідки у разі придбання у нього товарів особами, ніж визнання його не торговельним.

Певна відповідь на поставлене питання міститься в Законі України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», у ст. 3 якого зазначається, що під роздрібною торгівлю слід розуміти торгівлю товарами та виконання при цьому супутніх робіт (послуг) за готівку, а також за інші готівкові платіжні засоби, включаючи кредитні картки [4, с. 46]. Однак, таке розуміння роздрібною торгівлю в цьому законі є неповним і навіть помилковим, адже у будь-якому разі не може розглядатися як роздрібна торгівля, купівля-продаж між фізичними особами (не підприємцями), промислової партії товарів між двома суб'єктами підприємництва.

Таким чином, під роздрібною торгівлю слід розуміти торгівлю товарами, яку здійснюють професійні продавці – торговельні підприємства (фі-

зичні особи-підприємці) для задоволення, виключно, побутових потреб фізичних осіб переважно за готівку через спеціально створені пункти продажу (універмаги, універсами, магазини, кіоски, автомагазини, палатки тощо). Це, однак, не виключає можливості придбання в таких пунктах роздрібною торгівлю товарів юридичними особами для задоволення своїх виробничих потреб. Але на такі відносини мають поширюватися загальні норми цивільного законодавства про купівлю-продаж. Законодавство про захист прав споживачів поширюється на відносини у сфері роздрібною торгівлю та торговельно-виробничою діяльності (громадське харчування) [5].

Роздрібна купівля-продаж має ряд специфічних ознак. Як відмічає М.І. Брагинський, в якості однієї з відмінних ознак договору купівлі-продажу, що виділяють його серед інших договорів купівлі-продажу, є його предмет [6, с. 77]. А.Є. Шерстобітов, виділяючи як специфічну рису договору роздрібною купівлі-продажу його предмет, підкреслює: «Цілі для яких купується товар, повинні бути виключно особисті (побутові)» [7, с. 262].

Крім цього, характерною ознакою предмета договору роздрібною купівлі-продажу, на думку В.І. Борисової, є те, що покупець купує не тільки товар, який звичайно призначається для певних цілей, а таку його кількість, що не перевищує нормально необхідної роздрібною купівлі-продажу для особистого, сімейного, домашнього, або іншого використання [8, с. 330].

Слід звернути увагу на те, що в контексті договору роздрібною купівлі-продажу, товари раціонально поділяти на продовольчі та не продовольчі, що зумовлено правовим регулюванням договору роздрібною купівлі-продажу [9].

Існують також і деякі інші групи товарів, що регулюються відповідними нормативними актами, в залежності від того, який товар є предметом договору. Їх величезна кількість сприяє до деяких незручностей і колізій. Тому, доречно було б всі ці «Правила» поєднати в одному нормативному документі. На прикладі Російської Федерації (далі – РФ), бачимо, що більша частина товарів роздрібною купівлі-продажу, як продовольчих так і не продовольчих, згрупована у Правилах продажу окремих видів товару, де вони відображають особливості продажу шести великих груп товарів. Слід відмітити, що і до 1988 року в РФ діяли такі «Правила», але під назвою «Правила продажу окремих видів продовольчих та непродовольчих товарів», затверджені Урядом РФ в 1993 році. Ці Правила містили загальні положення, а також особливості продажу окремих груп товарів (хліб і хлібобулочні вироби, м'ясні, молочні, яйця, маргарин, рибні, тканини, одяг, взуття, радіотовари та електропобутові товари).

Вважаємо, що доречно було б запозичити дану ідею, але вдосконалити її, в більш прогресивному вигляді. Тобто, згрупувати всю цю множинність «Правил» в одному нормативному документі. Розділити в ньому на розділи продовольчі та непродовольчі товари, та доповнити вже існуючий перелік тими групами, які на даний період часу регулюються окремими нормативними актами. Наприклад, групу продовольчих товарів розширити восьмою групою «Картопля та плодоовочева продукція», що регулюється Правилами роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією [10] та дев'ятою – «Алкогільні напої» [11].

Що стосується непродовольчих товарів, то дану групу слідувало б розширити від 11 існуючих до 17. Тобто доповнити даний перелік ще на 6 груп, таких як: нафтопродукти [12]; примірники аудіовізуальних творів і фонограм, відеограм, комп'юторних програм, баз даних [13]; ювелірні та інші вироби з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного походження та напівдорогоцінного каміння [14]; комісійна торгівля непродовольчими товарами [15]; вуглеводний газ [16]; антикварні речі [17]. Специфікою відрізняється суб'єктний склад договору роздрібної купівлі-продажу. На стороні продавця завжди виступає комерційна організація або ж фізична особа – підприємець, які здійснюють підприємницьку діяльність з продажу товарів в роздріб. Що ж стосується покупця, то ним може бути будь-який суб'єкт цивільного права.

В п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України в редакції від 25 травня 1998 р. № 15 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» підкреслюється, що законодавство про захист прав споживачів регулює відносини між громадянином, котрий придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) виключно для власних побутових потреб, не пов'язаних з отриманням прибутку, з однієї сторони, і з підприємством, установою, організацією чи фізичною особою-підприємцем, які виготовляють та продають товари, виконують роботи та надають послуги [18] за відплатним договором, з другої сторони.

Покупцем за договором роздрібної купівлі-продажу може бути, як правило, фізична особа, оскільки «особисте, домашнє» використання приналежності тільки фізичним особам. Разом з тим формулювання «іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю», дає підстави вважати, що покупцем за договором роздрібної купівлі-продажу може бути і юридична особа, перш за все непідприємницькі товариства, неприбуткові організації тощо [19]. Зокрема, відносини, пов'язані з купівлею світильників у магазині для

офісу юридичної особи, саме охоплюються договором роздрібної торгівлі. А це свідчить про те, що сфера застосування норм ЦК України про роздрібну купівлю-продаж значно ширша порівняно з нормами Закону України «Про захист прав споживачів». Так, згідно з цим Законом, споживачем є громадянин, який придбає, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб. Тобто Закон України «Про захист прав споживачів» не поширюється на відносини за участю юридичних осіб, які виступають як покупець за договором роздрібної купівлі-продажу [20].

Роздрібна торгівля деякими видами товарів може здійснюватися лише на підставі спеціального дозволу – ліцензії. Відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», ліцензія – це документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов [20].

Враховуючи ту обставину, що в договірні відносини з роздрібної купівлі-продажу вступають підприємці, що здійснюють професійну діяльність з продажу товарів у роздріб, і економічно слабші споживачі, іншою специфічною його рисою є публічність даного договору. У зв'язку з цим до нього застосовуються правила, встановлені ст. 633 ЦК України. Умови публічного договору, що не відповідають зазначеним вимогам, є нікчемними. Договір роздрібної купівлі-продажу є публічним, оскільки продавець бере на себе обов'язок здійснювати продаж товарів кожному, хто до нього звернеться. Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги (ст. 633 ЦК України). Тобто продавець не має права відмовити в укладенні договору при наявності відповідного товару. При цьому істотні та інші умови повинні бути однаковими для всіх споживачів.

Не виникає сумнівів у тому, що предмет договору роздрібної купівлі-продажу є істотною умовою договору. Що стосується ціни, то вона не є істотною умовою договору роздрібної купівлі-продажу. Однак, саме для договору роздрібної купівлі-продажу, виходячи з п. 1 ст. 706 ЦК України ціна – істотна умова. Ю.О. Заїка зазначає, що вона є однаковою для всіх покупців [21, с. 211].

Отже, покупець, якому товар проданий за вищою ціною, ніж іншим, має право вимагати визнання договору недійсним (нікчемним) і відновлення сторін у початкове положення. Якщо куплений товар вже спожитий, двостороння реституція означатиме відшкодування покупцю різниці між сплаченою ним ціною і найменшою ціною, по

17. Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 № 322/795 // Офіційний вісник України від 15.02.2002. – № 5. – С. 100. – Ст. 204. – Код акту 21276/2002.
18. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: Постанова Верховного суду України в ред. від 25 травня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 15.
19. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // ВВР. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
20. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 № 1775-III // ВВР. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
21. Заїка Ю.О. Українське цивільне право / Ю.О. Заїка. – К. : Істина, 2005. – 312 с.

Полуніна Ольга Олександрівна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

У статті розглядаються питання визначення та характеристики договору роздрібної купівлі-продажу. Дається визначення поняттям «роздрібна торгівля», «договір роздрібної купівлі-продажу», «роздрібне торговельне підприємство». Також виділяється ряд специфічних ознак, що виділяють договір роздрібної купівлі-продажу серед інших договорів купівлі-продажу.

Ключові слова: купівля-продаж, роздрібна купівля-продаж, роздрібна торгівля, дрібний побутовий правочин, договір.

Полунина Ольга Александровна

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ДОГОВОРА РОЗНИЧНОЇ КУПЛІ-ПРОДАЖИ

В статье рассматриваются вопросы определения и характеристики договора розничной купли-продажи. Дается определение понятиям «розничная торговля», «договор розничной купли-продажи», «розничное торговое предприятие». Также выделяется ряд специфических признаков, выделяющих договор розничной купли-продажи среди других договоров купли-продажи.

Ключевые слова: купля-продажа, розничная купля-продажа, розничная торговля, мелкая бытовая сделка, договор.

Polunina Olga Alexandrovna

CONCEPTS AND SIGNS THE CONTRACT OF RETAIL PURCHASE AND SALE

The article deals with the definition and characteristics of the contract of retail sale. Gives a definition of «retail», «contract of retail purchase-sale», «retail trading enterprise». Also highlighted a number of specific features that distinguish a contract of retail purchase and sale, among other sales contracts.

Key words: sale, retail sale, retail trade, petty domestic transactions, the contract.